

Uit de Kunst

Anders kijken helpt je verder, vooral op de momenten dat je gebruikelijke repertoire het laat afweten.

Jouke Kruijer laat zien wat we kunnen leren uit de kunst.

EERBETOON AAN ONS 'KOSTBARE KUNNEN'

We doen allemaal mee. Dit is een sterke waarde in mijn advieswerk. Bij het uitbreken van de pandemie wordt die waarde flink opgeschud.

De meesten van ons mogen de deur niet meer uit en mensen met cruciale beroepsgroepen draaien dubbele diensten. Ik merk hoe het voelt om niet mee te doen; ik hoor niet tot een cruciale beroepsgroep. Veel van mijn opdrachten verdwenen na de eerste maatregelen al snel uit de agenda.

Dan, eind maart, begin april zie ik op social media de eerste posts van succesvol begeleide virtuele bijeenkomsten. De oplossing lijkt in zicht. Screenshots met lachende gezichten en opgestoken duimen. Kijk ons eens, we doen allemaal weer mee! Natuurlijk, er zitten nog wel wat haken en ogen aan, maar iedereen kan nu zonder veel extra training of kostbare implementatietrajecten online werken. Het thuiswerken is geaccepteerd, of zelfs omarmd. Die kans hebben we gegrepen. Prachtig!

Maar wat moet ik met nu met mijn vak?

De oplossing is het probleem niet, zoals Edgar Karsing aangeeft met de titel van zijn reflecties op ethiek, integriteit en compliance. Ik kan met *Teams* of *Zoom* nu wel vanuit huis mijn vak weer uitoefenen, toch zit ik nog wel met een indringende, existentiële vraag: Wie doen er nu eigenlijk echt mee in deze bizarre tijd? Hoe cruciaal is mijn beroep in de wereld, hierna, waarin de illusie van maakbaarheid, een flinke opdonder heeft gekregen en organisaties en hun medewerkers zichzelf wel kunnen redden, als het moet.

Deze bijdrage is een reflectie op de afgelopen coronatijd. Centraal staat de vraag: Hoe we straks met alles wat we hebben, verdergaan. Mijn idee zou zijn dat we daartoe eerst het ongemak van deze periode op ons in laten werken. Om ons weer bewust te maken van ons kostbare kunnen. Als we te snel besluiten de scherven van onze vanzelfsprekende patronen in elkaar te lijmen, zou dat een gemiste kans zijn.

Ik ga op stillettertraite. Door te wandelen, te lezen en hierover te schrijven, word ik me bewust van de patronen die door corona in brokstukken uiteen zijn gevallen. Als een antieke vaas die nu in scherven op de grond ligt. Doodzonde van de vaas, maar ik voel ook dat er ruimte ontstaat voor iets anders, al ik weet nog niet wat. Ik besluit de scherven te laten liggen en de oude vaas nog niet te vervangen door een soortgelijke nieuwe.

Bestaande patronen aan diggelen

Er is een prachtig kunstwerk van de activist Ai Weiwei die in drie foto's laat zien hoe hij een kostbare urn uit de Han-dynastie te laten vallen. Het werk heeft een politieke lading. De handeling is een aanklacht tegen het Maoïstische regime dat erop gericht is om ten koste van aloude tradities een nieuwe communistische wereld te opbouwen.

Voor mij gaat dit kunstwerk vooral over de scherven. De drie foto's die in feite het kunstwerk vormen, wijzen op de onmogelijkheid om heel te maken wat stuk is. Het nieuwe normaal bestaat niet; 'normaal' is gewoon stuk. Ik ga mijn adviespraktijk ook niet weer in elkaar lijmen,

Ai Weiwei, *Dropping a Han Dynasty Urn*, 1995

zodat 'ie eruitziet als daarvoor. Ik neem me voor te blijven kijken naar die scherven.

Terug naar de dingen zelf

Of zoals Husserl de grondlegger van de fenomenologie dat formuleert 'go back to the things themselves'. Hij doelt daarmee op de mogelijkheid van ons bewustzijn om de werkelijkheid te ervaren los van wat je erover weet. Je wordt nieuwe dingen gewaar door je bewust open te stellen voor wat zich aandient. Donna Ladkin (2005) legt het zo uit: '*Phenomenology posits that consciousness cannot function independently of "things" to be conscious of.*' Dit is een belangrijk punt. Als dingen ook meedoen, zoals bomen, keramiek, eekhoorns, concepten dromen, emoties of zelfs gedachten, dan is het leven van alle dag een bron van ons weten. Van grotere waarde dan onze interpretaties, metingen en gevolgtrekkingen. Stilstaan bij de brokken die we maken in coronatijd, het ongemak, het gemis, het verdriet, geeft dat de cruciale *edge* aan ons beroep waar deze tijd om vraagt?

We zouden moeten zeggen: Kijk!

Ik vraag het aan Anjet van Linge, organisatiecoach en kunstenares bij wie ik mijn stilteretraites doorbreng. Haar boerderij ligt in hoge noorden van Groningen. Ate-lier, huis, man, dieren en retraite zijn daar verbonden met het ritme van de natuur. 'Mijn ordening was door corona aanvankelijk verstoord,' antwoordt ze, 'en het kostte mij inderdaad tijd om me te bezinnen op de betekenis van

mijn werk. Kijken, hakken, lezen, wandelen. Totdat ik uit mijn verlamming schoot door een verhaal van Paul Kingsnorth. Een verhaal, een sprookje over corona, over een meester en een gezelschap, dat eindigt met

*We should be saying: break the stories, break them all.
Nothing of this should be sustained.*

*We should be saying: no more normal. Not now, not ever.
We should be saying: we could die any moment, and this
has always been true. Look at the beauty.*

*We should be saying: see the sunlight crawl down the
passage of the tomb.*

We should be saying: something is about to be illuminated.

We should be saying: watch.

Handen uit de mouwen

Ze vervolgt: 'Letterlijk heb ik toen mijn handen uit de mouwen gestoken en me overgegeven aan het ver-vaardigen van het werk waar ik eerder al aan begonnen was: een serie houten kruisen die ik *Requiem* heb genoemd, opgedragen aan de mens in coronatijd. Elk kruis met een eigen intentie, maar als geheel, zoals ik in de begeleidende tekst schrijf:

*'Voor doden die meer waren dan alleen een statistiek,
voor alles wat we ineens verloren en ons dierbaar bleek,
voor wat de aarde al verloor en dat nu schoorvoetende
terugkwam.'*

Anjet van Linge, *Requiem*, 2020

'Elk nieuw beeld is een eerbetoon. Ik wist precies wat ik moest doen. Net als die tienduizenden mensen in de zorg, het onderwijs, de voedselvoorziening. Ik moest dit eerbetoon maken, en delen door het tentoon te stellen.'

Ons kostbare kunnen

Het gesprek met Anjet raakt me omdat het me zo doet denken aan de scherven van de dure urn die Ai Weiwei expres laat vallen. Ik zie in de scherven opeens het patroon dat gebroken is, en dat we niet moeten willen lijmen. Het patroon van vóór corona waarin we gewend waren onze belangrijke levenstaken uit te besteden: zorgen voor je ouders, je kinderen iets leren, de *purpose* in je werk. Ons 'kostbaarste kunnen' lieten we aan anderen over. De vanzelfsprekendheid van dat verhaal ligt nu aan diggelen.

Alles is opeens anders. We hebben nu iets tussen 'moeten' en 'mogen' in. We mogen alle oude gewoontes loslaten, maar we moeten ons wel aan de coronaregels houden. Het is alsof zich nu, juist door die dubbelheid, iets opent waarin we nieuwe kansen krijgen. We kunnen ons eigen werkritme bepalen. We leren weer luisteren naar de prikkel om meer te bewegen. We ervaren hoe het

is om onze kinderen iets leren. We leren weer zorgen voor onszelf en anderen. We koken weer zelf, repareren ons eigen dak, en pakken onze hobby's op. Uit de recordomzetten van doe-het-het-zelfwinkels, aanbieders van online muziek- en taallessen, bouwmarkten en kookwinkels, blijkt dat mensen het heft weer in eigen hand nemen.

Uit de verlamming stappen

Dit gaat over het onderscheid dat Hannah Arendt maakt tussen 'arbeid' (taken doen), 'werk' (materiële wereld scheppen), en 'handelen' waarbij het gaat om het realiseren betekenis. Door letterlijk te hand-elen hebben we de kans om uit ons vertrouwde denkpatroon te stappen en ons 'kostbare kunnen' op onszelf te heroveren. Anjet herinnert me in dit verband aan de beeldhouwer Richard Sennett die het in *The Craftsman* nog scherper stelt: *'When the head and the hand are separate, it is the head that suffers.'*

'Back to the things themselves', bewust kijken alleen is dus niet genoeg. Het gaat er vooral ook om uit de verlamming te stappen, de handen uit de mouwen te steken, met overgave. Deze week faciliteer ik een teamdag online met yoga, koken en portrettekenen, niet voor

Voor hen die een geliefde missen en nu alleen de zorgen en onzekerheid moeten dragen

Voor de kunstenaars die waarnemen en getuigen en maken, zodat anderen weten dat tijd een getuige heeft en dat deze tijd niet vergeten zal worden

Voor alle verlangde en gemiste aanrakingen

de lol, maar om broodnodige verbinding met elkaar te maken. Dit keer gaan na afloop niet de duimen omhoog, maar deelnemers vormen met hun handen een 'hart'. Je vindt nieuwe betekenis door samen de handen ineen te slaan. Ook al is het virtueel.

Laat de scherven nog even liggen

Hoe ziet jouw bijdrage er na de voltooiing van *Requiem* uit, vraag ik ten slotte aan Anjet. Ze formuleert bedachtzaam: 'Ik maak stilte en bied ruimte, dat is nodig om onder andere betekenis te geven aan deze periode.' Als ik dit hoor, zie ik de klussers voor me, de gitaristen en de koks in onszelf die met hun handen weer bewust op zoek gaan naar waar het echt om gaat. En ik zou eraan toe willen voegen, voor mezelf en de doelgroep waartoe ik behoor: laat de scherven van de gebroken patronen nog even liggen tot je een kleine activistische stem hoort die tegen je zegt: dit is de laatste kans om dingen écht anders te doen, als eerbetoon aan onszelf, en de wereld dichtbij ons.

'To accept life in its disjointed pieces is an adult experience of freedom, but still these pieces must lodge and embed themselves somewhere, hopefully in a place that allows them to grow and endure.' Richard Sennett

- Edgar Karssing (2011). *De oplossing is het probleem niet! Reflecties op ethiek, integriteit en compliance*. Nederlands Compliance Instituut.
- Paul Kingsnorth (2020). Finnegas. *Emergence Magazine*.
- Donna Ladkin (2005). *The Enigma of Subjectivity. Action Research*. London: Sage.
- Anjet van Linge (2020). *Requiem*. Den Andel: beperkte oplage (400).
- Richard Sennett (2008). *The Craftsman*. London: Penguin.

Jouke Kruijer verbindt zijn adviespraktijk met zijn kunstenaarschap vanuit een wetenschappelijk perspectief. Hij promoveert aan de Ashridge Business School met actie-onderzoek naar organisatieverandering.

